

Aczkolwiek M. Cogan akcentuje perspektywę historyczną, ten znakomity podręcznik nie powinien ująć uwadze egzegetów i teologów Starego Testamentu. Historyczne inskrypcje z Asyrii i Babilonii mają ogromne znaczenie dla właściwego zrozumienia genezy i treści wielu ksiąg biblijnych, zarówno historycznych, jak też prorockich i mądrościowych. Tekst zachowanych inskrypcji, podany w języku angielskim i opatrzony licznymi objaśnieniami, stanowi niezbędne uzupełnienie wiedzy odnośnie do tła Starego Testamentu. Zachowane inskrypcje stanowią ważne źródło informacji potwierdzających hipotezę o zaistnieniu pod koniec VIII w. przed Chr. prężnej i wpływowej diaspory Izraelitów w Asyrii. Warto zatem – i trzeba – czytać tę książkę również pod tym kątem, odchodząc od stereotypowego paradygmatu, który sprawę asyryjskiej diaspory Izraelitów pomijał milczeniem lub – w najlepszym przypadku – lekceważył. Uważne zapoznanie się z treścią zachowanych inskrypcji zobowiązuje, by dawne nastawienie w tym przedmiocie poważnie przemyśleć i gruntownie zmienić.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Pius Czesław BOSAK, *Wszystkie miejsca biblijne. Słownik – konkordancja*, Wydawnictwo PETRUS, Kraków 2017, Tom 1: A – I, ss. 1308; Tom 2: J – Ź, ss. 1309-2763.

W pierwszych zdaniach *Wprowadzenia* do monumentalnej, bo liczącej dwa opasłe tomy publikacji, Pius Czesław B o s a k, napisał: „Praca niniejsza pragnie dostarczyć podstawowej wiedzy na temat wszystkich miejsc wspomnianych choćby jeden raz na kartach Starego czy Nowego Testamentu (także w księgach deuterokanonicznych). Jest leksykonem i konkordancją geoprzestrzeni wydarzeń biblijnych” (s. 5). Za tymi lakonicznymi sformułowaniami kryje się ogrom pracy, prowadzonej systematycznie przez wiele lat, wymagającej wytrwałości, wielkiego wysiłku i erudycji.

W środowisku biblistów i teologów polskich autor jest znany w zasadzie tylko ze swych publikacji, ponieważ od lipca 1978 r. przebywa stale zagranicą. Urodzony w 1944 r. w Wielkopolsce, po maturze uzyskanej w 1962 r. wstąpił do zakonu dominikanów. Po nowicjacie w Poznaniu, w latach 1963-1966 odbył studium filozofii w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym Ojców Dominikanów w Warszawie, a następnie, w latach 1966-1970, w dominikańskim Kolegium Filozoficzno-Teologicznym w Krakowie. W 1970 r.

otrzymał w Poznaniu święcenia kapłańskie i przez rok pełnił funkcję submagistra nowicjatu dominikanów w Poznaniu. Przez siedem lat był duszpasterzem młodzieży szkół średnich i studentów przy poznańskim kościele dominikanów i jednocześnie studiował teologię oraz psychologię na Akademii Teologii Katolickiej, po czym przez rok, w latach 1977-1978, pracował w dominikańskim Instytucie Tomistycznym w Warszawie. Po wyjeździe z Polski, w latach 1978-1983 studiował etykę teologiczną i nauki biblijne w Tybindze, odbywając liczne podróże studyjne i naukowe (Afryka Północna, Indie, Chiny, Ameryka Południowa). W tym czasie, oprócz pracy naukowej, był przez trzy lata (1978-1981) kapelanem siostr szarytek i szpitala, zaś od 1981 do 1988 r. proboszczem parafii Gärtringen w diecezji Rottenburg-Stuttgart. W 1988 r. przeniósł się do Szwajcarii, gdzie – obok funkcji kapelana siostr dominikanek w Neggio – podjął posługę duszpasterską wśród emigrantów polskich osiadłych w północnych Włoszech. W latach 1991-2003 był proboszczem parafii Cazis w kantonie Gryzonia. W 2000 r. opuścił zakon dominikanów i został inkardynowany do szwajcarskiej diecezji Chur. Od 2003 r., przez dziesięć lat, był proboszczem parafii św. Hilariusza w Näfels, w kantonie Glarus.

Wykaz publikacji ks. P. Cz. Bosaka jest imponujący. Obejmuje kilkaset artykułów drukowanych w Polsce, Niemczech, Szwajcarii i Francji oraz kilkanaście książek, poświęconych głównie problematyce biblijnej, jak np. *Słownik – konkordancja osób Nowego Testamentu* (Poznań 1991), *Kobiety w Biblii. Słownik – konkordancja* (Poznań 1995), *Jezus – Maryja – Józef. Konkordancja* (Pessano 1995) oraz (wielokrotnie wznawiana) *Postacie Biblii. Słownik – konkordancja* (Pelplin 1999). Publikacja *Wszystkie miejsca biblijne. Leksykon – konkordancja* stanowi dopełnienie wcześniejszej, zatytułowanej *Leksykon wszystkich postaci biblijnych* (Kraków 2015). Publikacje dotyczące postaci wzmiankowanych w Nowym Testamencie zostały wydane także w języku niemieckim.

Najnowsza publikacja pełni dwie funkcje. Jest leksykonem, który zawiera encyklopedyczną wiedzę na temat wszystkich miejsc wzmiankowanych na kartach obu części Biblii chrześcijańskiej, a także rzeczową konkordancją, która przy każdej nazwie miejsca wylicza i przytacza (!) wszystkie dotyczące go teksty biblijne. Drugi aspekt, ze względu na częstotliwość występowania, nie obejmuje trzech nazw, a mianowicie Izrael, Jerozolima i Jeruzalem. Miejsca wyszczególnione w słowniku to państwa, krainy, regiony, wyspy i porty oraz morza, rzeki, strumienie, jeziora, wodospady i źródła, a także góry, skały, doliny, płaskowyże i pustynie oraz

miasta, osady, sanktuaria i miejsca święte. Lokalizacja wielu miejsc jest znana, inne nadal są przedmiotem dyskusji, a jeszcze inne nie zostały w ogóle zlokalizowane. Część ma charakter historyczny, nie brakuje jednak takich, które stanowią trzon biblijnych opowiadań etiologicznych. Zapis wszystkich nazw, a także wszystkie cytaty biblijne i odnośniki oraz chronologia wydarzeń biblijnych zostały podane na podstawie piątego wydania (Poznań 2003) powszechnie przyjętej Biblii Tysiąclecia.

Hasła, w liczbie 1441, ułożone w porządku alfabetycznym, uwzględniają najnowsze osiągnięcia egzegezy i teologii biblijnej, a także archeologii, historii, geografii, topografii i nauk społecznych. Budowa haseł została zwięźle zapowiedziana we *Wprowadzeniu* (s. 6). Publikacja jest na tyle obszerna, a nadto przeznaczona dla szerokiego kręgu odbiorców, że autor nie wyszczególnia obszernej bibliografii do poszczególnych haseł. Na końcu tomu drugiego został umieszczony skorowidz nazw, które w niej występują.

Wskazując na zasadniczy cel leksykonu, autor podkreślił: „Przed wszystkim chce być przydatny wszystkim, którzy szukają bliższego kontaktu z Bogiem poprzez Biblię, zwłaszcza duszpasterzom, kaznodziejom i katechetom, dążącym do szybkiego pogłębienia omawianej tematyki” (s. 5). Z najwyższym uznaniem trzeba powiedzieć, że te cele zostały z należytą starannością spełnione. Publikacja stanowi ważne i bardzo potrzebne kompendium rozległej i wszechstronnej wiedzy, która rzetelnie, jasno i przystępnie przybliży zagadnienia z dziedziny geografii i topografii biblijnej. Na pochwałę zasługuje fakt, że P. Cz. Bosak nie poprzestaje na zarysie starożytnej historii najważniejszych miejsc, lecz wychodzi poza nią i przybliża ich późniejsze dzieje, aż po współczesność. Istotne znaczenie mają także liczne odniesienia do szerokiego kontekstu humanistycznego, wydobywające symboliczne znaczenie opisywanych miejsc obecne w kulturze żydowskiej i chrześcijańskiej.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Tomasz TWARDZIŁOWSKI, *Ocalić stworzenie. Teoria i zastosowanie ekologicznej hermeneutyki Biblii*, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017, ss. 431.

Hermeneutyka ekologiczna Biblii jest zjawiskiem nowym, nieznanym jeszcze autorom dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja*